

ȘTEFAN BORBÉLY

Existența diafană

Colecția: BIBLIOTECA IDEEA EUROPEANĂ
Coperta: Florin AFLOAREI

Lector: Constantina Raveca BULEU
Tehnoredactor: Carmen DUMITRESCU

Editura Ideea Europeană
OP-22, CP-113, Sector 1, București,
Cod 014780, România
Tel/Fax: 4021-2125692; 4021-3106618
E-mail: office@ideeaeuropeana.ro
www.ideeaeuropeana.ro

Anul apariției: 2012

Ediție Digitală

ISBN 978-606-594-105-2

Copyright © 2012 Ideea Europeană

ȘTEFAN BORBÉLY (n. 31 oct. 1953, în Făgăraș) este profesor universitar la Facultatea de Litere din Cluj-Napoca , în cadrul Catedrei de literatură universală și comparată. Doctorat în literatură comparată (1999). Echinoxist ca formație, a debutat editorial în 1995, cu volumul de eseuri *Grădina magistrului Thomas*. A mai publicat: *Xenograme* (1997), *Visul lupului de stepă* (1999), *De la Herakles la Eulenspiegel. Eroicul* (2001), *Opoziții constructive* (2002), *Matei Călinescu. Monografie* (2003), *Cercul de grație* (2003), *Proza fantastică a lui Mircea Eliade. Complexul gnostic* (2003), *Mitologie generală I.* (2004), *Despre Thomas Mann și alte eseuri* (2005), *O carte pe săptămână* (2007), *Pornind de la Nietzsche* (2010). A coordonat volumul colectiv *Experiența externă* (1999) și a realizat câteva traduceri. Este membru al Uniunii Scriitorilor. Face parte din colectivul de coordonare al revistei *Observator cultural*. A colaborat la numeroase volume colective, printre care: *Dicționarul Scriitorilor Români* (DSR, I-IV), *Dicționarul Esențial al Scriitorilor Români* (DESR), *Dicționar Analitic de Opere Literare Românești* (I-IV), *World Novel Compendium*, I-II (Facts on File, New York , 2008). Bursier multiplu al Colegiului Noua Europă din București, a beneficiat de stagii de pregătire în Marea Britanie (Oxford, 1999), Statele Unite și India: bursier Fulbright în 1992, la Indiana University, Bloomington; *visiting fellow* la New York, Columbia University, respectiv la Institute for Psychohistory (1997, 1999, 2000), la University of North Carolina, Chapel Hill (2001) și la Jawaharlal Nehru University din New Delhi (Institute of Advanced Study, 2009). Publică frecvent în *Apostrof*, *Euphorion*, *Vatra* și *Contemporanul*.

CĂTRE CITITORI

Prin tematică și profil – cu excepția a cinci texte, volumul de față cuprinde numai cronici de întâmpinare la cărți apărute în perioada 2007 – 2010 –, *Existența diafană* continuă *Cercul de grație*, apărut la Paralela 45 în 2003, respectiv *O carte pe săptămână*, de la Ideea Europeană, din 2007, reprezentând – am putea spune – jumătatea angajată a carierei mele literare, pe care am început-o în 1974, publicând relativ periodic cronică literară (iar din 2005: sistematic, lunar) în diferite reviste din țară. Mai nou, m-am stabilit la *Apostrof* și la *Contemporanul/Ideea Europeană*, unde Marta Petreu, respectiv Aura Christi îmi asigură condiții bune de lucru și – detaliu chiar mai important... – dreptul de a-mi alege singur cărțile și de a scrie despre ele în spiritul pe care-l cred de cuviință, chiar dacă acesta nu corespunde cu politica de moment a revistelor în care textele respective apar.

Marginal fiind, prin vocație și prin temperament, scriu cronică literară eliberat de presiuni de conjunctură, de climatul unor coterii ultragiante sau de obligații. Acesta e motivul pentru care am decis să propun editurii un titlu aparent nepotrivit pentru o culegere de cronici literare: *Existența diafană* reprezintă, deopotrivă, un program personal și o finalitate, ca de altfel și un exorcism: de a ajunge, prin intermediul scrisului foietonic, continuu, deasupra mizeriei pe care o trăim, dincolo de prezentul promiscuu pe care trebuie să-l înfrângă majoritatea cărților pe care le citim.

Chiar destinate publicului fiind, cu o regularitate de apariție lunară, textele din prezentul volum exprimă o singurătate provocatoare: aceea a întâlnirii cu cărți diverse,

din arealul literar autohton, și a înțelegerii liniilor de forță pe care acestea le exprimă. Două sunt „revelațiile” pe care le întâlnesc în ultima vreme: ideologizarea, directă sau voalată, a multor volume, inclusiv de beletristică, decantată din imperativul confruntării cu o realitate – cea a României postrevoluționare – care ne macină chiar și atunci când vrem să-i întoarcem, profilactic, spatele, și apariția, din ce în ce mai pregnantă, a unul sentiment al „târziului” existențial, al sfârșitului, ca și cum oboseala celor 20 de ani de după Decembrie 1989 s-ar strânge mănunchi într-un fior suicidal colectiv, înrudit tematic cu apocalipsa dominantă din alte spații de cultură.

Scriind, lună de lună, la două reviste literare de prestigiu, citind, în afară de cărțile consemnate critic, alte zeci de volume cu o atmosferă similară, ajungi inevitabil la concluzia că faza prin care trece literatura noastră recentă este una de oboseală resemnată, antivitalistă, consonantă cu letargia socială și politică din jur. De loc întâmplător, poate, câteva dintre textele din prezentul volum (cele dedicate lui Matei Călinescu, Marin Mincu, Adrian Marino) sunt urcate din moarte; altele, invocă stări de spirit similare, fiind concluzii ale unui sfârșit de drum, nu ale unui început, cum trăisem cu zece ani în urmă, în primul deceniu de după Revoluție.

Existența diafană reprezintă, așadar, în concordanță cu ele, o formă indirectă de melancolie participativă. E multă nervozitate în literatura noastră recentă, dar e una revanșardă, retroactivizantă, aflată în luptă nu cu prezentul, ci cu trecutul. Pentru mulți critici literari tineri, scriitorii consacrați deja, cu vechi state de serviciu, sunt mai degrabă epifanii ale trecutului decât parteneri de dialog plauzibili într-o competiție a actualității. Literatura română avansează paradoxal, privind peste umăr, la chemarea restitativă a trecutului: povară prea mare pentru a fi liberi, dar suficient de greu de dus pentru a nu deveni iritabili, vigilenți până la neurastenie, justițiar și violenți.

AUTORUL

RECITIND O CARTE CLASICĂ

Originile romantismului românesc, de Paul Cornea, reeditată la Ed. Cartea Românească în 2008, în condiții tipografice foarte elegante, a fost, la data apariției primei ediții, în 1972, o excelentă analiză sociologică, literară și politică a unui sistem cultural aflat în tranziție, segmentul de timp pe care autorul îl avea în vedere (1780 – 1840) marcând în mod decisiv despărțirea mentalității publice românești de inerția fanariotă care o ținea blocată într-un iluminism precar de sorginte neolenă și intrarea ei pe calea modernismului vizionar care o va caracteriza în romantism. În mai puțin de șase decenii, spiritul public românesc înregistrează o spectaculoasă reformă lingvistică, civilizațională și culturală, în centrul politic al căreia se află Revoluția lui Tudor din anul 1821, care provoacă, pe ansamblul societății, o autoscopie radicală, generatoare de teme intelectuale noi, definitorii la nivelul identitarului colectiv. Reeditarea din 2008 e volumului e instructivă din mai multe privințe: ea verifică, în condiții socio-culturale și politice total schimbate, validitatea metodologică a unei lucrări exemplare, însă are și darul de a propune din nou cititorului o carte vie, foarte erudit și profesionist lucrată, care subminează multe dintre prejudecățile simpliste pe care le avem despre perioada respectivă, unele dintre ele devenind chiar constante stereotipizate ale discursului public.

Paul Cornea e interesat de „realul istoric” al fenomenului pe care-l cercetează, nu de tipologii supraistorice, ceea ce-l duce în mod inevitabil înspre interpretarea literaturii ca parte a unui sistem socio-cultural și politic reprezentativ, pe care îl exprimă și pe care îl slujește. Pentru literatură, tranziția de la 1780 la 1840 vizează crepusculul unei socializări hedoniste, de tip universalist, vizibilă în poezia ana-

creontică și în textele de moralizare naturală, și emergența unei noi conștiințe identitare a scriitorului, caracterizată prin profesionalizare, ceea ce înseamnă, în ultimă instanță, și o mutare de accent comunitar, de pe microcomunitatea estetizantă a secolului al XVIII-lea pe macrosocialul istoric pe care-l promovează romantismul. Mutația se produce pe fondul apariției unei noi categorii profesionale, a omului care încearcă să trăiască din scris, care are nevoie de un „material” pe care să-l promoveze: aici intră idealul național, patriotismul, constructe profesionale cu o mare portanță simbolică, care prind atmosfera catalitică a revoluției din 1821 și încearcă să propună la început o morală comunitară cu o foarte accentuată coloratură obștească.

Definirea acestui patriotism de tranziție reprezintă una dintre ideile cele mai fertile ale cărții. *„Conceptul de «patriotism», introdus fără nici o referință la mediul românesc, se întemeiază – scrie Paul Cornea la pag. 208 – mai mult pe vechea idee a solidarității în cadrul «polis»-ului elenic, decât pe noțiunile moderne de «naționalitate» și «suveranitate populară.»* Cazul concret discutat este al unui *Manual de patriotism*, tradus din grecește de către moldoveanul Iancu Nicula, în 1829: *„Iubirea de patrie stă întru a arăta respect și recunoștință către stăpânitori, întru a ne supune la legi, la obiceiuri și la bunele năravuri ale societății în care trăim; întru a cinsti folosurile patriei, a le întrebuița și a le face cât va fi cu putință mai desăvârșite; întru a contribui la slava soțietății căria mădulari suntem, și a mări nemărginit bunele ei.”*

Să remarcăm organicitatea intrinsecă a modelului și absența referințelor exterioare opozitive, în condițiile în care patriotismul romantic paradigmatic de mai târziu se articulează pe întreținerea conștiință a unor adversități virulente, față de o entitate ostilă din afară, care este, în general, un alt stat, o altă națiune, ori față de una perfidă și subversivă din interior, unde intră grupurile etnice alogene, grecii, evreii, maghiarii etc. Filoelenismul societății românești din secolul al XVIII-lea nu încurajează, încă, adversitățile construite: fanarioții reprezintă – arată foarte documentat Paul Cornea, subminând o stereotipie adânc înrădăcinată – agenți ai modernizării culturale și civilizaționale, li se datorează, între altele, un interes crescând pentru ceea ce se întâmplă pe alte meleaguri ale Europei și un

interes sporit pentru traduceri; pe de altă parte, militând pentru eliberarea Greciei de sub jugul otoman, ei încurajează, în mod cert, și propensiunile similare ale românilor din cele două țări, jucând un rol catalitic. Reconvertia mentalității publice românești din vremea respectivă se produce pe fondul diabolizării grecilor, pe care o vom regăsi ca reflex târziu și în *Epigonii* lui Eminescu, „vinovate” fiind, pe de o parte, Revoluția lui Tudor din 1821, coroborată cu averșiunea față de Eteria, și, pe de altă parte, Regulamentul Organic, care stipulează dreptul de alegere al domniilor pământene. Se ajunge în acest fel la definirea unui identitar național bazat pe *diferență*, care funcționează cu totul altfel decât acela istorist, prin continuitate, întreținut de către reprezentanții Școlii Ardelene, cu care, de altfel, modelul nou nici nu prea comunică, până la Ion Heliade-Rădulescu și, ulterior, la scriitorii de după 1848.

Dacă prezența stimulativă a fanarioților în procesul de modernizare „pro-europeană” a societății românești este incontestabilă, idealul – cum am spune noi astăzi... – canonic pe care-l propun în planul culturii rămâne unul cu destule paradoxuri. „...*Cine examinează atent literatura de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea are surpriza să constate* – spune Paul Cornea la pag. 72 – *că, în pofida înglobării cărturarilor români în sfera culturii grecești, antichitatea elină rămâne pentru ei o «terra incognita», reperată doar în câteva puncte ale circumferinței și în câteva proeminente, nu întotdeauna cele mai semnificative.” Cunoașterea deficitară a antichității duce la nearticularea în cultura română a unui model normativ de *frumos clasic* și a unor axiome de tip universalist, „*mai rău decât cu Atena*” stând doar „*lucrurile cu Roma*”, cunoașterea culturii latine rezumându-se la stereotipizarea câtorva formule „retoricești”, îndeajuns de ornamentale pentru a sugera un racord ideologic profund, așa cum se întâmplă la Școala Ardeleană, cu care – din nou – mentalitatea publică din cele două Țări Române nu prea comunică. „*Fără îndoială – scrie Paul Cornea –, trebuie să imputăm sărăcia acestui contact cu antichitatea, în bună măsură, învățământului superior grecesc, care [...] nu a condus la rezultate de masă notabile, și, în orice caz, nu pare să-i fi introdus pe elevii români în substanța umanismului vechi.*” (p. 73)*

Rămâne ca învățământul gimnazial și liceal de limbă română din Iași, inițiat în 1813 de către Asachi, și cel din București, inaugurat cinci ani mai târziu de către Ghe. Lazăr, să corecteze percepția, însă ușurința cu care funcționarea celor două școli a fost aprobată se explică prin scopul limitat pe care și-l propuneau, acela de a da, în principal, specialiști agrimensori, țel în mod evident depășit de către citori. Redimensionarea se produce în direcția accentuării autenticității culturii naționale și a drepturilor pe care această nouă identitate le cere în contextul competițiilor etnice de pe continent, originalitatea translându-se – așa cum știm – și într-o competiție a disponibilităților revoluționare. Oricum, ceea ce cartea demonstrează foarte bine, analizând una dintre cele mai complexe fenomene de tranziție din cultura și civilizația autohtonă, este că românii din afara Ardealului *au reînvățat* să fie patrioți pe cale cultă, patriotismul nefiind ceva organic la ei, ci un fenomen de aculturație datorat, în bună parte, personalităților accentuate ale romantismului incipient, care aveau nevoie de un „portofoliu” ideatic, și l-au găsit în elogiul ființei naționale.

Paul Cornea analizează, în această privință, diferențele dintre preromantismul occidental și cel răsăritean, influențat de către Biserica Ortodoxă: cel dintâi e accentuat revoluționar, în vreme ce al doilea favorizează expectativa contemplativă, pe ansamblul unui conștiințe individualiste încă necristalizate, unde chemarea blândă a trecutului patriarhal este mai puternică decât provocarea imperioasă a prezentului și a voinței. Există în această privință – arată foarte subtil Paul Cornea – o distincție între *trecut* și *istorie*, în condițiile în care preromanticii se văd siliți să o „inventeze” parțial pe aceasta din urmă, propunându-le contemporanilor o istorie în mare parte fantasmatică, incontestabil eroică, pe care, ulterior, romanticii o preiau și o exacerbează până la exces. E de remarcat în final și faptul că toate aceste distincții subtile sunt propuse de către Paul Cornea într-un moment în care metodologia lui Marcel Detienne și a lui Paul Veyne nu pătrunsese încă la noi pe scară largă: e un argument în plus pentru a spune că *Originile romantismului românesc* e la fel de vie și acum, ca atunci când ea a fost publicată pentru prima oară, citindu-se cu extrem folos și-n miezul unei generații zgomotoase care s-a dezobișnuit să mai ia în mână cărți mai groase de 200 de pagini.